

radaju tokom sna smatrati znakom (dokazom) da prethodni nedar i slabosti još uvek postoje u nama, budući da istečenja do kojih dolazi dok smo opušteni u snu kazuju postojanje bolesti koja leži sakrivena u našim dušama. Zbog svega ovoga, Lekar je isto tako i lek smestio u skrivene regione naše duše, znajući da uzrok naše bolesti leži tamo, rekavši: «da svaki koji pogleda na ženu sa željom za njom, već je učinio preljubu sa njom u srcu svome.» (Mt., 5,28) On nastoji da ispravi ne toliko naše radoznale oči nego dušu koja je smeštena unutra u čoveku, i koja je odgovorna za zloupotrebu očiju, jer ju je Bog ustrojio za dobre nakane. Zato i knjiga Priča Solomonovih u svojoj mudrosti ne uči »svrh svega što se čuva čuvaj oči svoje« nego — »Svrh svega što se čuva čuvaj srce svoje« (Prč., 4,23) pokazujući nam tako da je to čuvanje srca prvi korak koji će omogućiti ispravnu upotrebu očiju u sve one svrhe koje duša poželjuje.

Način na koji treba čuvati srce je takav da moramo momentalno odseći svako sećanje na žene koje nam demoni nastoje da ubace u um — čak i majke, sestre ili neke druge pobožne žene — da ne bi zadržavajući se na njoj (= pomislili) zadugo, bili od strane zloga zbog naše nesmotrenosti bačeni u pokvarene i škodljive (po)mislili. Zapovest koju je Bog dao prvom čoveku Adamu, kazivala mu je da gazi po glavi zmijinoj (srv. Post., 3,15), što kao prvo znači ukazivanje na opasne pomisli pomoću kojih ukazivanja pokušava da ugnjme u našu dušu. Ako ne primimo glavu zmijinu (= ako je zgazimo) koja je napad pomisli, nećemo primiti ni ostatak tela, koje je slaganje (sa pomisliju) sa čul-

nim zadovoljstvom koje pomisao predlaže — i tako poniziti um koji je sklon da čini nezakonita dela. Kao što je napisano, trebamo »jutrom zatrti sve bezbožnike na zemlji« (Ps., 101,8) prepoznajući u svetlosti Božanskog znanja naše grešne pomisli i skorenjujući ih u potpunosti sa zemlje — iz naših srca — u skladu sa Gospodnjim učenjem. Dok su deca Vavilonska — pod kojim podrazumevam pomisli — još mala, trebamo ih tresnuti o zemlju i razbiti o stenu koja je Hristos — (srv. Ps., 137,9; I Kor., 10,4) Ako ove pomisli ojačaju usled našeg slaganja sa njima, nećemo biti u stanju da ih savladamo bez mnogo bola i napora.

Dobro je sećati se reči Otaca isto tako kao i delova iz Svetog Pisma koje smo gore naveli. Na primer Sv. Vasimije (Veliki), Episkop Cesarje Kapadokijske, kaže: »Nisam poznao ženu, a ipak nisam devstven«. On uviđa da se dar devstvenosti ne toliko kroz uzdržavanje od odnosa sa ženama, koliko kroz svetost i čistotu duše, koja se pak na svoj specifičan način dobija preko straha Božijega. Oci isto tako uče da ne možemo ukoliko prethodno nismo usvojili vrlinu smirenoumlja usvojiti u potpunosti vrlinu čistote. A dar istinskoga duhovnog znanja neće nam se dati tako dugo dok god strast bluda bude ležala sakrivena u dubinama naše duše.

Privodeći ovaj deo rasprave kraju, prizivimo jednu Apostolsku misao koja lepo ilustruje njegovo učenje o tome kao treba zadobiti vrlinu uzdržanja. On kaže: »Starajte se da imate mir sa svima i svetost, bez koje niko neće videti Gospoda.« (Jev., 12,14) Jasno je da Apostol ovde

govori o uzdržanju iz sledećeg: »da ko ne bude bludnik, ni potanik kao Isav« (Jev., 12,16). Što je nebeskiji i angelskiji stepen svetosti, teži su i napadi neprijatelja. Zato moramo nastojati da dostignemo ne samo umiranje tela (koje samo po sebi nije dovoljno — prim. prev.), već isto tako i srkušenost srca kroz učestalo molitvoslovlje i kajanje, da bi rosom Duha Svetoga mogli pogasiti telesna iskušenja koje svakodnevno raspaljuje kralj Vavilonski zvonima žudnje (srv. Dan., 3,14).

Dodajmo još i ovo — **veliko nam je oružje dato u bdenjima**; jer kao što nam pažnja kojom čuvamo svoj um tokom dna donosi svetost noću, tako nam i noćna bdenja donose čistotu duše po danu.

1 — Govoreći o pomislima, trebamo obratiti pažnju da postoji šest stepeni od početnog napada demona na našu dušu pa do stvaranja strasti. To su:

1 — Napad — je prosta reč ili slika predmeta koji se javlja u umu i ulazi u srce.

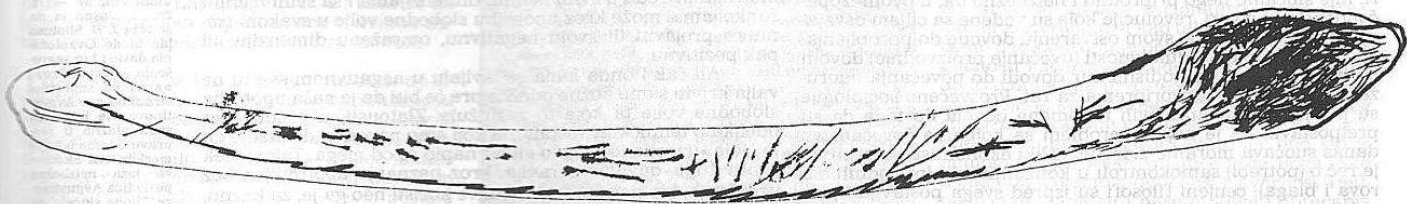
2 — Trenutačno uznemirenje uma — je već malo viši stepen, gde je uočljiva demonska delatnost.

3 — Razgovaranje — ili prisajedinjenje — na ovom nivou nastaje prava pomisao, tu se javlja i čovekova odgovornost za to što ju je primio.

4 — Slaganje — priklanjanje duše ka pomisli i naslađivanju njom. Ovde se čovek više ne igra sa pomisliju, on o njoj više ne razmišlja nego je rešen da učini ono što mu ona nalaže. Ako bi ga okolnosti sprečile da to i izvrši, jednako bi mu se sudilo kao da je greh izvršio.

5 — Porobljenje — stanje na kojem se jedan greh već više puta čini i čoveku postaje sve teže da mu odoli. To je prinudno dugovremeno opštenje sa slikom i idejom greha uz učestale realizacije.

6 — Strast — jeste porok koji je putem navike pretvoren u »prirodno« svojstvo duše. Kada govore o strastima Oci se ukoliko razlikuju: Sv. Lestvnik uči da strast nije stvorio Bog i da su one neprirodne i strane ljudskoj duši, a Sv. Isihije Otšelnik uči da ih je stvorio Bog, ali kao dobre, a da su one sada bolesne zlom, te da ih trebamo preobraziti a ne uništiti.

OBOŽENJE U HRISTU

Pravoslavno razumevanje prirode ljudske ličnosti (Posledice teologije o Ikoni i »Kožnim haljinama« na odnos između Crvke i sveta)

Panajot Nelas

PANAJOT NELAS (1936 — 1986), grčki bogoslov, značajan je kao inspirativan i nadahnut reprezent savremene jeleske i svetske pravoslavne teologije. Ono što je svojim ogromnim, i po obimu i po uticaju, opusom začeo i utemeljio profesor Georgije Florovski, nastavio i razradio zasigurno najznačajniji teolog naših dana mitropolit pergamski Jovan Zizjulas, na sebi svojstven način izražavao je i pokojni Helas. Kao ilustraciju njegovog stvaralaštva donosimo odlomak iz knjige »Oboženje u Hristu« koji se dotiče i kosmologije, i ekologije — tumačeći klasičnu kategoriju bibliističke antropologije — kožne haljine (vidi: I Moj. 3: 21, stvarnost u koju je Bog »odenuo« praroditeljski par)

1) CRKVA SUDI SVETU

Patrističko učenje o ikoni i »kožnim haljinama«, kojim smo se do sada bavili, pruža, verujem, ne samo pravoslavno shvatanje antropologije, nego i temelj na kojem se cela teologija može zasnovati da bi bila u stanju da pruži efektivnu pomoć savremenom svetu. Položaj Pravoslavne teologije Viavis (licem klicu) svetu, kako je iskazan ovim učenjem, je istovremeno i radikalno kritičan i radikalno pozitivan. (afirmativan)

Pravoslavno bogoslovlje je na prvom mestu poznato da optuži autonomnost na svim njenim nivoima i u svim njenim oblicima, i da to učini nemilosrdno. U našoj studiji o antropološkim dimenzijama greha videli smo u kojoj je meri ona izvor i sadržaj njegov, pošto (autonomnost) stvara falsifikovanu istinu o čoveku, sakati ga i svodi samo na biološki nivo u postojanju. Zločin postaje čak veći, kada čovek, obučen u »kožne haljine« kao posledicu (njegovog pada) i njih same tretira kao autonomne. Pod takvim se uslovima i same »kožne haljine« javljaju samo u svom negativnom smislu (aspektu); one funkcionišu samo kao telesna želja, i po Sv. Apostolu Pavlu neizbežno odvođe u smrt. To, za nas danas, znači da autonomizacija zakona, seksualnosti, tehnologije, politike itd. predstavlja opasnost od-

vodenja čovečanstva u krajnje samouništenje na moralnom, političkom, i čak, biološkom nivou. Hrišćanska teologija ima za dužnost da ovu istinu neprekidno naglašava, jer se mi nalazimo zaista u stvarnosti i izvesnosti življenja jedanaestog časa. Ali da bi u tome uspeo, današnje hrišćansko bogoslovlje mora da povratu svoj autentični jevandelski i patristički ton. Nemoguća je da njegovu poruku čuje bilo ko od savremenih ljudi kada ono greh predstavlja i izvesnost određenoj zbirci spoljašnjih pravila, ili što je još gore, kao neposlušnost jednom negovanom (čuvanom) socijalnom i političkom establišmentu. (sveštenstvu, vlasti i sl. — prim. prev.)

No, postoji i veći problem od ovog; on je prouzrokovan pogrešnim razumevanjem biblijskog i patrističkog doživljavanja čoveka, do kojeg je došlo na Zapadu. Ono je izazvalo bolne posledice. Mišljenje po kojem Adamova prva priroda počiva u njegovoj biološkoj konstituciji, kojoj je blagodat bila pridodata od Boga kao nadprirodni dar, je odvelo određene ozbiljne ispitivače izvorne ljudske prirode od toga, da u potpunosti odbace ideju o postojanju Boga (naravno, kontekstu mnogih drugih uslova i pod uplivom mnogih drugih uticaja)

Slične su posledice proistekle iz Avgustinovog aksioma po kojem »da čovek nije sgrešio, Sin Božiji ne bi došao.«² Ovo je »okovalo« Krista, te analogno tome i sav hrišćanski život i real-

nost Crkve: svete tajne, veru i ostalo, u granice ustanovljene (formirane, stvorene) grehom. Hristos nije više, u ovakvoj perspektivi, tvorac i vođa stvari. Alfa i Omega kao što kaže Pismo, nego jednostavno — iskupitelj od greha. Svete Tajne nisu, pak, realizovanje, sada i ovde, Carstva Božijeg, i Njegovog pojavljivanje nego su tek (samo) religijska obaveza i sredstva za zadobijanje blagodeti. Isto je i sa dobrim delima i verom. Rance su sužene do te mere da počinju da guše ljude. Crkva zaboravlja svoju ontološku povezanost sa svetom. I svet se, uvidevši da Crkva neprihvata ono što je pozitivno u njemu, oseća odbačenim i raskida sve veze sa njom.

Teologija o ikoni i o »kožnim haljinama« prevazilazi ove i njima slične poteškoće, i u stanju je da svetu pruži instinsku pomoć. Doživljavajući čoveka i svet kao jednu IKONU, ona (takva teol.) istovremeno poštuje ikonu i materiju od koje je ona stvorena. I kada materija zaželi da postane automna, da negira ne (samo) Arhetip nego sebe samu ova teologija bez kolebanja izjavljuje da takvim delanjem materija uništava samu sebe. Teologija ikone optužuje iskanje autonomije na jedan radikalni način, ali istovremeno nastavlja da voli materiju, ranje i iskvarenu kakva ona već jeste, jer je Bog Sam prihvata kao takvu, i u Svojoj ljubavi daje joj nove sile i delanja »kožnih haljina«. Ona poštuje »kožne haljine« brak, nauku, politiku, umetnost, i ostalo, ali ne propušta da posvedoči čovečanstvu da kad god se one učine autonomnim (samodovoljnim i samosmislenim), dovode do konačnog utvrđenja greha i razorenja čoveka. Ovim istovremenim optuživanjem i prihatanjem sveta Pravoslavno bogoslovlje ostaje verno biblijskom i seto-tačkom učenju o dvostrukoj prirodi »kožnih haljina«.

Ova odlika našeg Predanja je od posebne važnosti za današnji svet. Ona pokazuje, sa jedne tačke gledišta, da polaganje svih nada samo u »kožne haljine«, ma koji oblik one tada ima, za čoveka nije samo besmisleni trud i utopijski napor, nego (izvan svega) TRAGIČNA GREŠKA.¹ Jer ako ih autonomizujemo, »kožne haljine« će nas voditi u pogrešnom pravcu. U stvari, nije slučajno nego prirodno i neizbežno da, u ovom izopćenom sledu stvari, revolucije koje su vođene sa ciljem osvajanja slobode, ubrzo po svom ostvarenju dovode do porobljenja, da usavršavanje produktivnosti (uvećanje proizvodnje) dovodi do inflacije, da dugogodišnji mir dovodi do povećanja naoružanja, koje je u stvari priprema za rat. Prosvećene sociologije su pažljivo izučavala ovih fenomena odvela do toga da su pretpostavili da je najveći problem sa kojim se čovečanstvo danas suočava moralne prirode, veliki ekonomisti su rekli da je reč o (potrebi) samokontroli u konzumiranju (prirodnih darova i blaga); cenjeni filozofi su ispred svega postavljali prenebregnutu ontologiju. Svi su oni u pravu, ali su, ipak, sve te teze nedovoljne. Za Sveto Pismo i Svete Oce srž problema leži u veri u Boga, tj. da li je smisao (cilj) svih ljudskih napora položen u Bogu ili nije.

Ukoliko cilj našega truda leži u stvari (u stvorenom), bilo na nižem (materijalnoj prosperitet) ili višem nivou (moralnost), ili još gore, ukoliko se ljudsko biće shvata samo u ovosvetskim terminima, stvara se jedan nedopustivi bezizlaz, i to kada se moment razvoja ka Nestvorenom prekida, i po prirodi bogoliki čovek osakaćuje, bivajući sveden na kategorije ovoga sveta. U takvoj situaciji sile koje pokreću i čoveka i svet gube orijentaciju i dolazeći u konflikt jedna sa drugom, uzajamno se neutralizuju. Zbog toga, zbog ljubavi prema čovečanstvu, Pravoslavno teologija se oseća dužnom da bude radikalna i odlučna u osuđivanju autonomizacije.

2. CRKVA KAZUJE »DA« SVETU

Sa druge tačke gledišta, ista ljubav dovodi do toga da Pravoslavno teologija zauzima pozitivan stav prema svetu, opet sa istom nepokolebivom odlučnošću. Jer je svet Božije stvorenje, a same »kožne haljine« u svom drugom, pozitivnom, aspektu, blagoslov i dar Božiji.

Govoreći o ovome, Sv. Jovan Zlatousti je karakteristično jasan i doslovan. Po njemu su tehničke veštine, kao što po menismo, bile na zemlji postepeno razvijene, nakon pada. On tu silu kojom je Bog obdario ljudsku prirodu vidi kao funkcionalnu i razvojnu na društvenom (socijalnom) i naučnom nivou, kako to mi danas zovemo, pozitivnog evolucionog procesa. »Pogledaj za tren, prijatelju, kako je sve ustrojen po Promislu. Svaki čovek koji nešto izmisli (izumi) čini to vrlinom (silom) mudrosti Božije skrivene u prirodi, i time uvodi u ljudski život upotrebu tehničkih veština. Prvo je jedan čovek otkrio obradivanje zemlje, drugi nakon njega čuvanje stada, naredni uzgajanje stoke, neki drugi pak muzičko izražavanje, sledeći prerađivanje metala, a Noje je otkrio uzgajanje vinograda, kroz čenje skriveno u prirodi.«

U jednoj drugoj omiljenoj, on, posmatra ljudsku prirodnu sposobnost da podčini i iskoristi sile nerazumne prirode, kao dar i blagoslov Božiji. Konj je, on kaže, brz i od čoveka. Ali ma koliko brz bio, on nije u stanju da pređe više od 25 milja dnevno. Čovek je međutim u stanju da menjajući konje koje jaše, za jedan dan prevali više od 250 milja. »Stoga« on zaključuje — ono što je brzina jednome razum je drugome: te su time tehničke veštine omogućile čoveku da stigne dalje od bilo koje životinje. . . . Od nerazumnih životinja nijedna »on najstavlja« ni-

je u stanju da drugu podčini sebi (da se njome koristi u svojoj svrhu), a čovek koji je postavljenu nad svim stvorenjem, kroz različite veštine darovane mu od Boga podčinjuje svaku životinju, i koristi je u onu svrhu koja mu je potrebna.

U skladu sa ovim učenjem mi možemo danas takođe reći da čovek silom tehničke veštine koju mu Bog darovao, podčinjava sebi parnu energiju, elektricitet čak i atomsku energiju, »u onu svrhu koja mu najviše odgovara«.

Često smo uplašeni kada se suočimo sa dostignućima moderne nauke, na primer, sa atomskom energijom, isto kao što su se pojedini hrišćani u Galilejevo vreme osećali nesigurnim pošto su videli da se određeni pogled na svet u kojem su se oni osećali sigurni menja.

Svetitelji se ne boje, jer oni svoje nade ne polažu u bilo koji pogled na svet ili bilo koje civilizacijsko dostignuće. Na suprot tome, oni se raduju i proslavljaju Boga zbog novootkrivenih tehničkih veština kojima čovek u sred novih potreba svakoga veka, projavljuje svoje gospodarstvo nad svetom.

Sv. Jovan Zlatousti, šta više, u svom tumačenju na Knjigu Postanja, piše da je Bog: »potvrdio veličinu Svoga čovekoljublja« činjenicom da je »opštio sa palim čovekom kroz neizbrojivo mnoštvo različitih blagoslova«²

On ovde govori o novim silama kojima Bog obdaruje čoveka nakon njegovog sagrešenja, o pozitivnom aspektu »kožnih odeždi«. »Pogledaj« on insistira na drugom mestu — što znači: otvori svoje oči i gledaj: »Gospodar ti je podčinio, kroz tvoje tehničke veštine, čak i ona stvorenja koja plivaju u vodenim dubinama i ona koja lete visoko u vazduhu«; a mi danas možemo dodati — sile zemaljske i sile morske, one koje su pod morem i u svemu kosmosu. Sve nas to uzvodi da slavimo Tvorca. »Nastavimo, stoga, sa govorom o ovome«, dodaje, obrazlažući to rečima »diveći se Njegovoj brizi, bivajući zapanjeni pred Njegovom Premudrošću, Njegovim saosećanjem i promisliteljnom brigom za nas«³

Ovde je problem upotrebe »kožnih haljina«, postavljen, naravno, sa kritičnom pronaljiivošću. Jer ista realnost, naša biološka priroda u svim njenim dimenzijama i sa svim njenim funkcijama, može kroz upotrebu slobodne volje u svakom trenutku projaviti ili svoju negativnu, omraženu dimenziju, ili pak pozitivnu.

Ali čak i onda kada se javljaju u negativnom svetlu ne valja kriviti same kožne odežde pre će biti da je naša upotreba slobodne volje ta koja to zaslužuje. Zlatousti, u produžetku odeljka o tehničkim veštinama koji smo navodili, dokazuje da je Noje »uzgojio lozu i pio vina i napio se od njega. Tako je lek protiv tuge, davalac zdravlja, kroz neznanje upotrebljen bez uzdržanja, bio ne samo od nikakve koristi nego ga je, za kaznu, izvrgao ruglu i sramoti«. »Te onda postavlja ključno pitanje: »Ali neko može reći: pa zbog čega je onda biljka puna takvog zla uopšte stvorena? I odgovara: »Nemoj tek tako govoriti o stvarima koje se dešavaju. Jer nije sama biljka zla, niti je vino poročno, nego njegova (zlo) upotreba. . . . Tako, kada vidiš nekoga da se napio od vina ne pripisuj to samom vinu nego pre njegovoj iskvarenoj volji i našaptavanju zloga. A još bolje, misli o tome kako je vino postalo korisno i drhti. Jer je naše spasenje. . . izvršeno kroz njega, kao što, u tu tajnu posvećenu, zna-ju.«⁴

Sveti je kategoričan u svom stavu — koji se isto tako može čuti i u našem vremenu — da su vinogradarstvo i njegov proizvod dobre stvari, i da opasnost od loših posledica ne leži u njima samima, nego da izvire iz čovekove slobode izbora. Ovaj zajednički i temeljni stav Otaca na isti kategorični, način, naglašavajući, iznosi i sv. Jovan Damaskin: »Ne krivi materiju, niti je smatraj bez časti. Ništa od toga što je Bog stvorio nije bez časti. Tako misle Manihejci. Jedino je ono što svoj izvor nema u Bogu nego u našem voljno čiu i dobrovoljnom priklanjanju onome što je protiv prirode, tj. grehu, bezčasna stvar.«⁵

U gore navedenom odlomku, Zlatousti ide i dublje. Vino koje je »kaznilo Noja osramotivši ga« nije samo »lek protiv tuge« i »donositelj zdravlja«, mnogo više od toga, ono je sredstvo kojim je ispunjeno naše spasenje, Božanska Evharistija. Nije bez važnosti za našu temu insistiranje na tome da je na osnovi ovih velikih patrističkih učenja, konkretno da sa Bogom zajedničarimo kroz svet — sav liturgijski život Crkve zasnovan. U »Velikom Trebniku« — nalazimo molenija za uspešnu setvu, za plodonosno vinogradarstvo, za blagosloven početak svakog dela, za sve radosti i tuge ljudskoga života. Sva su života dela (nja) uzdignuta Crkvom a i nakon što su osvećena ona pravilno funkcionišu. Ona omogućuju da se ljudski život odvija na najpotpuniji mogući način, Nadilazeći vremensko prostorna ograničenja, i smeštajući i uvodeći čoveka u beskonačnost, t. j., u sferu svetotajinskog življenja. Bilo bi korisno za nas da izučavamo ovu pravilnu i punu upotrebu »kožnih haljina« i detaljno i u globalu. Ali bi nas takvo razmatranje odvelo od naše konkretne teme. Stoga ću se ograničiti na to da samo napomenem da je po patrističkom shvatanju pravilna upotreba »kožnih haljina« utemeljena na principu uzdržanja. »To što nadilazi tvoje potrebe je bezkorisno i suvišno: oblačenje veće cipele od one koju nosiš, ometa te u hodanju.«⁶ piše Zlatoust.

¹ vidi: J. Danileu, Platonizam i mistička teologija, 50, 58-9

² Augustin, Enchiridion VIII, 27 — ix, 29. . . . Jasno je da se teza J. D. Skotusa (da bi do Ovploćenja došlo i bez sagrešenja — prim. Prev.) nalazi na suprotnoj strani od ove Augustinove. Ne želim da sada ulazim u raspravu o tome u kojoj meri je ova Skousova teza neizbežna posledica Augustinove. U oba slučaja, izgleda, radi se o istoj grešci, pripisivanja Boga namere koja svoj izvor ima u svetu. (koja polazi od njega) Ova greška odvodi ili do potcenjivanja sveta (sve posmatran kao sasvim nemoćan, nalazi se u jednom neravnopravnom položaju, kao nešto što Bogu apsolutno i po samoj njegovoj prirodi pripada) ili do precenjivanja (svet se posmatra kao moćan da izazove Ovploćenje Boga). . . .

³ Sv. Jovan Zlatousti je bio strog prema onim hrišćanima koji su zapostavljali duhovno deljenje i sve svoje napore poslagali u ovaj svet. Tum. Sv. Jev. po Jn. 30,3, PG 59.175. U velikoj meri ču se oslanjati na Zlatoustog u nastavku mogla izlaganja, pokušavajući da ukazuju na pozitivne aspekte »kožnih haljina« (tehničke veštine, rad i sl). Od suštinske je važnosti, međutim, da čitalac u svesti ne prekidno misli i Zlatoustovu hijerarhiju vrednosti. (t. j. šta je u ovom primarnu važnost)

⁴ J. Zlatousti, Tum. Knj. Postanja, 27, 1, PG 53,264

⁵ — II — Tumačenje osmog psalma, 8, PG 55,119

⁶ Sv. J. Y. Zlatousti, Tum. Postanja, 29,3 PG 53, 264 — 5

⁷ Jovan Damaskin, O svetim ikonama, 16, PG, 94, 1245 c.

⁸ Jovan Zlatousti, O kipovima, 2,5 PG 49,42

Sa Engleskog preveo:
● Vladimir Vukašinić